

Турбан В., доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка (м. Київ)

Осьодло В., доктор психологічних наук, професор, начальник Гуманітарного інституту НУОУ імені Івана Черняховського

ПРОБЛЕМА САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЧАСІ

У статті зроблено спробу розглянути самодетермінацію особистості з огляду на феноменологію часу, класичні засади та сучасні інтерпретації теоретико-методологічного аналізу психологічного та соціального часу. Розглянуто проблему «соціального конструювання часу», її особливості та структуру. Показано, що психологічний вік (часова ідентичність) і психологічний час – не тотожні. Усвідомлення часу свого існування – важливе доповнення до усвідомлення власної ідентичності, й реалізуючись завдяки осмисленню людиною свого психологічним часом у взаємозв'язку з соціальним часом та епохою, породжує певну «концепцію часу», властиву кожній особистості.

Ключеві слова: час, феноменологія часу, психологічний час, соціальний час, особистість, самодетермінація особистості.

В статтє сделана попытка рассмотреть самодетерминацию личности учитывая феноменологию времени, классические основы и современные интерпретации теоретико-методологического анализа психологического и социального времени. Рассмотрена проблема «социального конструирования времени», ее особенности и структура. Показано, что психологический возраст (временная идентичность) и психологическое время – не тождественны. Осознание времени своего существования – важное дополнение к осознанию собственной идентичности, реализуясь благодаря осмыслению человеком своего психологического времени во взаимосвязи с социальным временем и эпохой, порождает определенную «концепцию времени», присущую каждой личности.

Ключевые слова: время, феноменология времени, психологическое время, социальное время, личность, самодетерминация личности.

Постановка проблеми.

Життєдіяльність особистості розгортається в просторі та часі. Так само як людина освоює простір, даючи найменування горам і рікам, містам і вулицям, країнам і континентам, так само необхідною є й самоактуалізація особистості в часі. Час і простір – це необхідні складники картини світу. Відповідно, картина світу є за своєю суттю – культурним конструктом. Бо уявлення часу та простору – це «віхи», на які орієнтується суб'єкт в процесі соціалізації та життєдіяльності. Разом із тим, культура визначає і відношення людини до часу та простору. Зокрема, відношення суб'єкта до часу регламентується культурними нормами предметної діяльності та соціально-віковими нормами того, як саме суб'єкт мусить позиціонувати себе в соціумі, та, за якими саме критеріями має рефлексувати свій соціальний статус. Зміст цієї рефлексії і є, загалом, тим конструктом, який може бути визначений як відношення особистості до її ж таки суб'єктивного «образу світу».

Ми поділяємо час на минулий, теперішній і майбутній; і в такий спосіб,

осягаємо місце людини на часовій осі. Ділимо календарний час на ери та культурні періоди, осмислюючи історичний час. У свою чергу, ідея прогресу уможливорює концептуалізацію образу майбутнього; обриси майбутнього, звісно, невизначені, але концептуалізуючи його як поступ прогресу, ми, завдяки цьому, здійснюємо конструювання майбутнього. Ми вдаємося й до управління часом діяльності, розподіляючи завдання на першочергові та другорядні, регламентуємо й час, необхідний для їх виконання. І, звісно, за посередництва культурних норм і власних уявлень про сенс життєдіяльності, вдаємося до самодетермінації свого життя: визначаємо дальні та ближні цілі, а також засоби їх досягнення, таким чином, реалізуючи певну, цілком усвідомлену чи лише інтуїтивно осягнуту, концепцію життя.

Метою дослідження стало вивчення самодетермінації особистості з огляду на феноменологію часу, класичні засади та сучасні інтерпретації теоретико-методологічного аналізу психологічного та соціального часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі найдокладніше висвітлено психологічні аспекти управління часом діяльності, яке ще означається поняттям «тайм-менеджмент», і розкривається в рамках інженерної й організаційної психології. Менш висвітленим є питання самодетермінації життєдіяльності в контексті усвідомлення часового фактора. Саме до цього питання ми й привернемо увагу, представивши відповідні дослідницькі висновки.

У своїх міркуваннях ми вважаємо за доцільне прокласти своєрідний місток від більш деталізованих психологічних висновків до тих, щодо яких у психології зберігається невизначеність чи мають місце суперечливі судження. Саме тому ми спершу представимо низку тез, сформульованих в рамках концепції тайм-менеджменту, а далі, виокремивши низку проблемних аспектів, перейдемо до висвітлення концепції самодетермінації життєдіяльності в часі.

Серед досліджень, які присвячені управлінню часом діяльності, насамперед слід відзначити працю Євгена Головаха й Олександра Кроніка «Психологічний час особистості» [4]. Проаналізувавши методологію дослідження та отримані результати, до снаги дійти наступних висновків щодо концепції психологічного часу, що представлена в монографії Є. Головаха та О. Кроніка. Для життєдіяльності людини, згідно з міркуваннями дослідників, актуальнішою є не календарна послідовність астрономічних циклів – кількість прожитих років, – а послідовність і значущість життєвих подій, бо тільки події як такі залишають слід у свідомості людини, осмислюються нею і стають предметом у процесі особистісної рефлексії. Психологічний час, за визначенням Є. Головаха та О. Кроніка, – це суб'єктивне сприйняття життя як насиченого чи ненасиченого подіями; ступінь такої «насиченості» постає своєрідним формальним виміром психологічного часу, оскільки є можливою конкретизація кількості таких екзистенційно важливих подій у житті людини.

Разом із тим, Є. Головаха і О. Кронік вказують на можливість не лише свого року «кількісного» виміру наповненості «насиченості» життя, а й його якісного

виміру. Зокрема вони ставлять питання про взаємозв'язок між значущими подіями життя. І саме ці взаємозв'язки розглядають у якості критерію, котрий вказує на ступінь «організованості», «осмисленості», своєрідної «запланованості» життєвих подій. Таким чином, дослідники підходять до питання про можливість емпіричного дослідження самодетермінації життєдіяльності особистості. Вказавши на важливість сув'язності життєвих подій, дослідники також зазначають, що ця сув'язність може бути суто формальною (послідовність подій, котрі впливають і породжують одна одну), а може бути й осмисленою особистістю, тобто йдеться про суб'єктивно значущу послідовність подій, наявність «значущих взаємозв'язків», як висловлюються Є. Головаха та О. Кронік. Тож, дослідники ставлять питання: як особистість бачить взаємозв'язок між подіями свого життя, створюючи таким чином суб'єктивний образ «життєвого шляху»? «Найважливіший компонент суб'єктивної картини життєвого шляху, – пишуть Є. Головаха та О. Кронік, – уявлення особистості про характер детермінаційних відношень між тими подіями в її житті, які вже відбулися, тими, що відбуваються, й тими, котрі ще мають відбутися. Відображаючись у свідомості людини, ці відношення утворюють складну суб'єктивну структуру міжподієвих взаємозв'язків, у якій та чи та подія може бути представлена як причина або ж наслідок інших подій, чи як їхня мета або ж засіб» [4, с. 188].

З цитованих слів можна бачити, що дослідники розглядають життєві події та взаємозв'язки між ними на осі часу, поділяючи її на минулий, теперішній і майбутній час, при цьому надають цим періодам суто психологічного і, до певної міри, екзистенціального сенсу. Минулий час постає як прожите життя, теперішній як життєва практика, майбутній як життєві плани. Розвиток цього методологічного трактування часу ми бачимо в монографії «Наративні психотехнології» [8], що вийшла за редакцією Н. Чепелевої, де прожите життя, теперішність і плани на майбутнє опредметнюються як «резервуари часу». Час «перетікає» з майбутнього в минуле, проходячи точку сьогочасності (ось цієї миті). Однак, цілком слушно поставити питання, яке ставив уже Августин

Блаженний у своїй праці «Сповідь» [2]: а яка природа часу, зокрема яка природа минулого, теперішності та майбутнього? Августин доходить висновку, що час як такий відсутній, є тільки людське мислення про час – мислення про минуле (психологічна здатність пригадувати), мислення про теперішність (здатність до рефлексії) і мислення про майбутнє (здатність уявляти). Вдаючись до термінології Іммануїла Канта, цілком правомірно сказати, що, згідно з Августином, час є трансцендентальним феноменом. І, що важливо, І. Кант у своїй «Критиці чистого розуму» доходить цього таки висновку: час – це є трансцендентальне поняття [6].

Трансцендентальність часу – факт його когнітивної й емоційної природи – спричиняє тотальну психологізацію часу: для людини немає минулого як такого, а є лише «моє минуле», «моє прожите життя», «події мого життя» (ця сама максима поширюється і на теперішнє і на майбутнє). Відповідно, Є. Голова та О. Кронік конкретизують психологічний час особистості як *ставлення до минулого, теперішнього та майбутнього, як оцінку, діяльність і очікування стосовно минулого, теперішності та майбутнього*. Фактично «резервуар минулого» наповнює сама людина, даючи оцінку прожитому життю; вона ж таки – дає оцінку теперішності, або наповнюючи її сенсом, або ж не бачучи в ньому сенс; вона ж таки – наповнює «резервуар майбутнього», простіше кажучи, людина або має плани на майбутнє і тоді це майбутнє в неї є, або ж – немає і тоді в неї немає майбутнього. Звідси випливає і вельми цікава оцінка психологічного віку, який не є тотожним віку «календарному»: старість приходить тоді, коли в людини вже немає планів на майбутнє; молодість триває доти, доки є плани, цілі, завдання, які людина мулить реалізувати в теперішньому часі.

Разом із тим, аналіз методів об'єктивації й опредметнення психологічного часу дає підстави для таких висновків: по-перше, каузальний метод, який розкриває взаємозв'язки між значущими подіями (метод обґрунтований й апробований у дослідженнях, здійснених Є. Головахою та О. Кроніком) попри можливість широкого використання математичних методів обробки результатів, не може застосовуватися самодостатньо,

оскільки він призводить до перебільшення значущості формально-біографічних подій і не охоплює суто психологічні мотивації життєдіяльності; по-друге, інформативним може бути використання тих чи тих нарративних матеріалів (наприклад, інтерв'ю) як форм спонтанного чи рефлексивно-аналітичного представлення життєвих подій (минулих і майбутніх), а також бачення респондентами реалізованих і потенційних взаємозв'язків між ними; по-третє, важливим фактором, який має братися до уваги під час концептуалізації психологічного часу особистості, є вік респондентів.

Проблема існування форм психологічного часу ставиться в статті Володимира Зінченка «Час – дійова особа» [5]. Дослідник відзначає доцільність розрізнення не тільки астрономічного та психологічного часу, а й окремих форм останнього. «Ми, звісно, знаємо, – пише Зінченко, – що є час астрономічний, є час змістовий, міра якого – наші афекти, думки та дії, є час психологічний, у якому присутня вся людина, з усім своїм минулим, теперішнім і майбутнім, є час духовний, доміанта котрого – уявлення людини про вічність, про сенс і сутності. Відповідно, є й *духовний вік*, до вивчення котрого психологія розвитку майже не доступалася» [5, с. 44]. В. Зінченко, цілком суголосно з міркуваннями Є. Головахи та О. Кроніка, пропонує виокремлювати «астрономічний час» і час «психологічний», «міра якого – наші афекти», зокрема когнітивні та поведінкові складники, які утворюють зміст минулого, теперішнього та майбутнього. Разом із тим, і тут ми бачимо відмінність міркувань В. Зінченка від підходу Є. Головахи та О. Кроніка, як окремий вимір психологічного часу, на думку дослідника, має виокремлюватися час «духовний», міра якого – «уявлення про вічність», сенси та сутності. Теза В. Зінченка про доцільність конституювання в рамках психологічного часу окремого часу «духовного» перегукується з висновками Віктора Франкла, представленими в праці «Лікар та душа. Основи логотерапії» [11]. В. Франкл, послідовно розмежовуючи психотерапію та логотерапію, наголошує на тому, що остання має звертатися до питань екзистенціальних – граничних питань людського буття. На його переконання,

логотерапія базується на зверненні до духовних основ людського буття – духу, який закладений у людському естві. Зінченко ж зазначає, що конституювання «духовного часу» уможливує вихід людини за рамки побутового світосприйняття. У рамках буденності, наголошує В. Зінченко, жодні сенси та сутності встановлюватися не можуть, оскільки сенси та сутності – це ідеальні уявлення. Людина живе не лише в рамках побугу, істинна сфера її життя – це «світ ідей» (гадаємо, наразі правомірно використати платонівське поняття). Рефлексія часу, яка неможлива без звернення до діалектичної протилежності часу – вічності, об'єктивно вимагає актуалізації ціннісно-сміслових складників життєдіяльності.

Взаємозв'язок часу та вічності надзвичайно прозоро розкритий Олексієм Лосєвим. Пояснюючи специфіку сприйняття простору та часу, О. Лосєв вдається до такого прикладу: уявімо собі, пише він, що ми на іподромі, але бачимо лише половину бігової доріжки. У полі нашого зору з'являється кінь і невдовзі зникає за поворотом. Через деякий час кінь знову перед нашими очима. Однак кінь починає бігти дедалі швидше. Тож, щодалі, то частіше ми його бачимо: спершу через хвилину, згодом через сорок п'ять секунд, потім через тридцять... А тепер уявімо, що кінь біжить з умовною «абсолютною швидкістю». Що ми бачитимемо? Перед нами буде непорушний кінь. На цьому прикладі О. Лосєв пояснює діалектичний взаємозв'язок між спокоєм і рухом: рух з абсолютною швидкістю породжує абсолютний спокій; час, як характеристика руху, породжує вічність.

Утім проінтерпретуємо цей-таки приклад. Спробуємо ускладнити приклад, використаний О. Лосєвим. Ми на іподромі, однак бачимо лише половину доріжки. Перед нами з'являється кінь і невдовзі зникає за поворотом. За деякий час ми знову бачимо коня, який пробігає доріжкою. Питання: скільки коней біжить доріжкою? Лосєв вважає, що ми бачимо одного й того самого коня. Можливо. Але є ймовірність і того, що іподромом біжить декілька коней. І ми не можемо з певністю сказати, скільки коней на доріжці, ми ж бо не бачимо весь іподром.

Питання, які ми ставимо, можуть здатися курйозними. Але наступного року, коли купуватимете календар, подумайте: чи немає й у цій дії дешиці курйозу? Слухаючи «Пори року» Антонію Вівальді, ми впізнаємо свою зиму і свою весну. Не зиму, яку бачив А. Вівальді у 1723 році, а свою зиму. Олексій Лосєв сказав би, що перед нами один і той самий кінь, а календарі нас ошукують. Але кожен із нас знає, що цьогорічна зима особлива і нічим несхожа на інші зими. «Пори року» завжди звучать по-різному, оскільки змінюються слухачі. Ми змінюємося. Ми помираємо, сказав би Сенека; і додав би: щодня. На жаль, Сенека має рацію. Ми помираємо так само невідворотно, як померла та мить, в яку було написане це речення. Ми намагаємося не думати про «найгірше» і того – квапимося, намагаємося бути в ритмі з часом, відсторонюємося і думаємо, що все марнота; ми забігаємо наперед і живемо своїми мріями, або ж поринаємо в липку ностальгію. Наш досвід помирання – це і є психологічний час особистості.

Загалом, ті ж таки ідеї, висловлені в праці Є. Головахи та О. Кроніка, розвиваються в монографії Ксенії Абульханової-Славської та Тетяни Березіної «Час особистості, час життя» [1]. Автори, звернувшись до питання про відмінність між «психологічним часом» і «часом астрономічним», наголошують на тому, що єдність між цими часовими сферами забезпечується людською особистістю [1, с. 5], акцентуючи увагу на тому, що екзистенціальному сприйняттю часу: астрономічний час, який фіксується годинниками та календарями, не тотожний психологічному часу особистості. Однак питання про те, в який спосіб особистість забезпечує «єдність» між астрономічним часом і часом психологічним, а також про те, що психологічний час може набувати різних проявів, у дослідженні згаданих авторів не ставиться. Водночас, у своїй праці К. Абульханова-Славська та Т. Березіна приділяють чільну увагу питанням «організації часу», аналізуючи матеріали інженерної й організаційної психології.

Проблема «соціального конструювання часу» поставлена в статті Тимофія Нестіка. Зокрема дослідник звернувся до питання «побудови образу часу в культурі», проаналізувавши «конструювання образу

теперішності» [9, с. 12]. Соціальне конструювання часу, зазначає Т. Нестік, відбувається на п'яти рівнях:

1) «біологічних ритмів: через подібність свого тіла іншим людським тілам ми сприймаємо його ритми як єдині для всіх»;

2) «внутрішнього, суб'єктивного переживання часу: узгодження механізмів, що визначають сприйняття тривалості; співвіднесення тимчасових перспектив; за рахунок рефлексії над переживанням часу на базі мовних категорій і образів, які мають соціальне походження і поділяються комунікантами»;

3) «міжособистісного часу: прийняття норм, що регулюють тривалість, послідовність і темп взаємодії, використання дискурсивних стратегій, що єднають співрозмовників у часі»;

4) «інституційного часу: вписування себе в біографічні та кар'єрні схеми, графіки та календарний час, орієнтація на єдині орієнтири при плануванні часу»;

5) «культурного часу: спільність уявлень про природу часу, використання спільних засобів висловлювання та метафор часу, створених в історіографії, літературі, мистецтві» [4, с. 17].

Концепція Т. Нестіка лежить у рамках дискурс-теорій. Автор акцентує увагу на дискурсивному факторі конструювання уявлень про час. Максима дискурс-теорій, яка була постульована вже Мішелем Фуко: мова – це базовий конструкт культури; відповідно, всі рівні часу, які виокремлює Т. Нестік, проявляються в культурі і конструюються культурою, тобто, по суті мають соціально-психологічну природу.

«Культурний час», за Т. Нестіком, включає «уявлення про природу часу». Тож, закономірне питання: яка природа часу? Оскільки Т. Нестік базується не дискурс-теоріях, то природа часу, яку він аналізує мусить мати дискурсивний характер, простіше кажучи, це – корпус текстів. На нашу думку, виокремлювати «культурний час» – недоцільно, оскільки культура пронизує всі сфери життя, від побуту до містичного досвіду. А отже, культура не є чимось відособленим від інших сфер буття, які проявляються в часі.

Аналіз феномена психологічного часу дає нам можливість побачити його

неоднорідність. Діяльність людини в різних онтологічних сферах зумовлює вироблення різних форм психологічного часу, адекватних особливостям діяльності. Відповідно, є рація в ієрархічній побудові рівнів психологічного часу, кожному з яких властива своя специфіка. Різні форми психологічного часу перебувають у взаємодії, вони можуть як суперечити одне одному, так і доповнювати. Проте питання про взаємодію різних форм психологічного часу потребує додаткових досліджень, як потребує розкриття й питання про гештальт-принцип, який забезпечує єдність різних форм психологічного часу – це може скласти *подальшу перспективу наших досліджень*.

Основні лінії дослідження – психологічний вік (часова ідентичність) і час – не тотожні. Усвідомлення часу свого існування – присутній чинник усвідомлення становлення ідентичності людини. Психологічний вік, реалізуючись шляхом осмислення людиною свого психологічного часу як відношення до часу природного, соціального та культурного, породжує певну «концепцію часу», властиву кожній особистості. Є значущим й інший аспект проблеми – фізіологічні, психологічні, соціальні й історичні характеристиках віку. Останні визначаються як покоління або «вікові когорти». Цілком очевидно, що нині вікова когорта, яка охоплює юнацький вік і підлітків, визначає своєрідний культурний тренд. Адже саме ця вікова когорта задає основні тенденції культурного розвитку – ті стандарти ціннісних нормативів, котрим надається універсальний характер.

Висновки.

Підводячи підсумок розгляду теоретичних підходів до проблеми психологічного часу, слід ще раз зазначити, що основні лінії дослідження – психологічний вік (часова ідентичність) і психологічний час – не тотожні. Усвідомлення часу свого існування – важливе доповнення до усвідомлення власної ідентичності, й реалізуючись завдяки осмисленню людиною свого психологічним часу у взаємозв'язку з соціальним часом та епохою, породжує певну «концепцію часу», властиву кожній особистості.

Питання психології

Список використаних джерел:

1. Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Августин Святый. Сповідь / Августин Святый; переклад з лат. Юрія Мушака. – К.: Основи, 1997. – 310 с.
3. Бушанський В. В. Рефлексивна структура ідентичності / В. В. Бушанський // *Politikus*. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – 2015. – № 2. – С. 113–117.
4. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. – К.: Наукова думка, 1984. – 208 с.
5. Зинченко В. П. Время – действующее лицо / В. П. Зинченко. // *Вопросы психологии*. – 2001. – № 6. – С. 36–54.
6. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант; переклад з німецької та передмова Ігоря Бурковського. – К.: «Юніверс», – 501 с.
7. Мэй Р. Смысл тревоги / Р. Мэй; перевод с англ. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2011. – 416 с.
8. Наративні психотехнології. / Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н. В. – К.: Главник, 2007. – 160 с.
9. Нестик Т. А. Социальное конструирование времени / Т. А. Нестик. // *Социологические исследования*. – 2003. – № 8. – С. 12–21.
10. Тиллих П. Мужество быть / П. Тиллих; перевод с англ. О. Седаковой. – К.: Дух і літера, 2013. – 200 с.
11. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії / В. Франкл. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. – 320 с.
12. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом; перевод с англ. Т. С. Драпкиной. – М.: Класс, 2004. – 576 с.

References

1. Abul'xanova K. A., Berezy'na T. N. Vremya ly'chnosty' y' vremya zhy'zny'. / K. A. Abul'xanova, T. N. Berezy'na. – SPb.: Aleteyja, 2001. – 304 s.
2. Avg'usty'n Svyaty'j. Spovid' / Avg'usty'n Svyaty'j; pereklad z lat. Yuriya Mushaka. – K.: Osnovy', 1997. – 310 s.
3. Bushans'ky'j V. V. Refleksy'vna struktura identy'chnosti / V. V. Bushans'ky'j // *Politikus*. – Pivdennoukrayins'ky'j nacional'ny'j pedagogichny'j universy'tet imeni K. D. Ushy'ns'kogo. – 2015. – # 2. – S. 113–117.
4. Golovaxa E. Y', Krony'k A. A. Psy'xology'cheskoe vremya ly'chnosty' / E. Y'. Glovaxa, A. A. Krony'k. – K.: Naukova dumka, 1984. – 208 s.
5. Zy'nchenko V. P. Vremya – dejstvuyushhee ly'czo / V. P. Zy'nchenko. // *Voprosy psy'xology'y'*. – 2001. – # 6. – S. 36–54.
6. Kant I. Kry'ty'ka chy'stogo rozumu / I. Kant; pereklad z nimecz'koyi ta przedmova Igorya Burkovs'kogo. – K.: «Yuniver», – 501 s.
7. Mэj R. Sмыsl trevogy' / R. Mэj; perevod s angl. – M.: Y'nsty'tut obshhegumany'tarnyx y'ssledovany'j, 2011. – 416 s.
8. Naraty'vni psy'xotexnologiyi. / Chepelyeva N. V., Smul'son M. L., Shy'lovs'ka O. M., Gucsol S. Yu.; za zag. red. Chepelyevoyi N. V. – K.: Glavny'k, 2007. – 160 s.
9. Nesty'k T. A. Socy'al'noe konstruy'rovany'e vremeny' / T. A. Nesty'k. // *Socy'ology'chesky'e y'ssledovany'ya*. – 2003. – # 8. – S. 12–21.
10. Ty'lly'x P. Muzhestvo byt' / P. Ty'lly'x; perevod s angl. O. Sedakovoj. – K.: Dux i litera, 2013. – 200 s.
11. Frankl V. Likar ta dusha. Osnovy' logoterapiyi / V. Frankl. – Xarkiv: Klub simejnogo dozvillya, 2018. – 320 s.
12. Yalom Y'. Ekzy'stency'al'naya psy'xoterapy'ya / Y'. Yalom; perevod s angl. T. S. Drabky'noj. – M.: Klass, 2004. – 576 s.

SUMMARY

Turban V., doctor in psychological sciences, professor

Osjudlo V. doctor in psychological sciences, professor

THE ISSUE OF AN INDIVIDUAL'S SELF-DETERMINATION IN TIME

The article makes an attempt to understand an individual's self-determination through the phenomenology of time, classical principles and modern interpretations of the theoretical and methodological analysis of psychological and social time. The issues of "social construction of time", its features and structure are discussed. A psychological age (temporal identity) and psychological time are not identical. Awareness on the time of an individual's own existence is an important addition to understanding of his/her own identity; a certain "concept of time" inherent for each individual is generated through the comprehension by the individual of his/her psychological time in conjunction with social time and epoch.

Key words: time, phenomenology of time, psychological time, social time, personality, self-determination.